

RZECZOWNIKOWE KONTAMINACJE W BUŁGARSKIEJ PRAKTYCE TRANSLATOLOGICZNEJ NA PRZYKŁADZIE *KONGRESU FUTUROLOGICZNEGO I CYBERIADY* STANISŁAWA LEMA¹

1. Definicja kontaminacji

Kontaminacja, będąca specyficznym typem wyrazu złożonego, „polega na skrzyżowaniu, t.j. częściowym nałożeniu na siebie, dwu tego samego rzędu jednostek językowych, w wyniku czego powstaje nowy element językowy, funkcjonalnie zbieżny z jednym ze składników kontaminacji lub będący wypadkową ich obu, np. *chuderlawy* < *cherlawy* + *chudy*, *ponureska* < *ponury* + *humoreska*, *erotuman* < *erotoman* + *tuman*. Obok kontaminacji leksykalnej (powyższe przykłady), mamy w języku do czynienia z kontaminacją składniową, np. *w szeregu wypadkach* < *w szeregu wypadków* + *w wielu wypadkach*.” [EJO 1999: kontaminacja]. Jedną z cech, odróżniających kontaminację od zrostów i złożeń jest brak wyraźnych granic między przenikającymi się podstawami słowotwórczymi (np. występujące w tekście „Kongresu futurologicznego” *grobot* od *grób* i *robot* ze wspólną częścią *-rob-*, czy też *hedoniczki* od *hedonizm*, *doniczki* ze wspólną częścią *-don-*). W kontaminacjach nie występuje również, charakterystyczny dla wielu złożeń, interfiks. Ten typ struktur słowotwórczych nie został uwzględniony w opisie Renaty Grzegorzczkovej [GWJP 1999]. Być może przyczyną był fakt, że w języku potocznym kontaminacja wyrazów nie jest zjawiskiem częstym (znacznie częściej zachodzą kontaminacje związków wyrazowych). Jednak w czasie tworzenia swoich neologizmów Stanisław Lem korzystał z tego mechanizmu bardzo często, czerpiąc z doświadczeń wspaniałego poety, Bolesława Leśmiana, w którego twórczości właśnie kontaminacja była jednym z podstawowych środków artystycznych (stąd pochodzi inne jej określenie – *leśmianizm*). Dlatego uznałem, że zagadnieniem godnym uwagi jest zbadanie, w jaki sposób kontaminacyjne neologizmy zostają oddane w przekładach na język bułgarski. Wyekscerpowane przeze mnie przykłady nierzadko cechuje dość przejrzysta budowa, pozwalająca ze znaczną pewnością zdefiniować poszczególne części składowe (co jednak nie zawsze umożliwia określenie definicji

¹ Analiza językowa obejmuje również *Powtórkę* S. Lema – w najnowszych wydaniach jest już ona traktowana jako część *Cyberiady* i nie jest wydawana jako osobna pozycja.

danego leksemu), np. *damekin*, *sernapki*. Bardzo charakterystyczne są serie leksemów, dla których jedną z części składowych stanowi przymiotnik *cybernetyczny* (w *Cyberiadzie*), albo rzeczownik *komputer* (w *Kongresie futurologicznym*). Liczne są jednak przypadki nieprzejrzystej budowy słowotwórczej (*libiscyt*, *pederastwa*, *tarleston*). Ze względu na sposób utworzenia możemy podzielić neologizmy utworzone tym sposobem na kontaminacje rzeczownika z: drugim rzeczownikiem, czasownikiem, przymiotnikiem, oraz zaimkiem. Przy opisie poszczególnych jednostek leksykalnych, ze względu na ograniczoną ilość miejsca, kontekst przytaczam jedynie w wyjątkowych przypadkach, w których obszerniejsze wyjaśnienie jest niezbędne dla poprawnego zrozumienia danego przykładu.

2. Sposoby przekładu kontaminacji w tekście bułgarskim

2.1. Kontaminacja

Poniżej zaprezentuję te kontaminacje, występujące w tekstach oryginalnych, które w przekładzie zostały oddane za pomocą kontaminacji. W przypadkach, w których jest to konieczne, wskazuję zarówno powody, dla których uznaję przekład za kongruentny z oryginałem, jak też i różnice, jeśli takie się pojawiają.

2.1.1. Kongres futurologiczny

bemba – *бюмба* - tłumaczowi udało się w pełni oddać kontaminację skrótu *BMB* 'Bomba Miłości Bliźniego' (bg. *БЛБ* 'Бомба на любов към ближния') i leksemu *bomba* (*бомба*);

bijologia – *бийология*;

biurater – *бюротър* – budowa leksemu bułgarskiego daje czytelnikowi wyraźniej, niż w tekście polskim, do zrozumienia, że mamy do czynienia z komputerem biurowym;

chemaskowanie – *химимаскиране* – w tym przypadku leksem bułgarski jest rozszerzony w stosunku do polskiego, z wyraźniejszym zarysowaniem elementu o znaczeniu 'chemiczny', kongruentny przekład tego leksemu miałby postać **химимаскиране*;

chemintrygowanie – *химинтригу* – mamy tu do czynienia z zastąpieniem polskiej części składowej *intrygowanie*, przez bułgarską *интригу* o znaczeniu 'intrygi'. Możliwe byłoby stworzenie formy kongruentnej o postaci **химинтригуване*;

damekin – *дамекен* – (pl. *tanekin* – bg. *манекен*);

drzwist - *чувратник* (*чувам* 'słyszę' + *врата* 'drzwi') - polska kontaminacja słów *drzwi* oraz *świst*, w bułgarskim przekładzie występuje również jako złożenie *свиркоключалка*;

elektrotyka – *електротика*;

erotocykl – *ероциклет* – (pl. *motocykl* – bg. *мотоциклет*);

freudyłka - *фройдилка* (*Фройд* + *пастилка*);

grobot – *гробот*;

hedoniczka - *хедосия* – (pl. *doniczka* – bg. *саксия*);

infanteria – *инфантария*;

intelektronika – *интелектроника*;

kaputer – *къпютър* – (pl. *kaprać* – bg. *къпя*);

kelperuter – *кенлнерпютър* – szersze niż w polskim oryginale przedstawienie wyrazu składowego *келнер*;

klibiscyt – *клибисцит*;

klusennik – *сънкулант* – podstawą dla utworzenia tych leksemów stały się określenia osób ze świata przestępczego: *klusownik* i *спекулант* 'spekulant';

komputer – *компютер*;

korrumputer – *корумпютър*;

latalerz – *летанк* – leksemy zostały utworzone w podobny sposób, jednak o ile latające talerze stanowiące podstawę słowotwórczą polskiego neologizmu są trwale obecne w świadomości ludzkiej, o tyle latające czołgi (bg. *танк* - 'czołg') z tekstu bułgarskiego nie są związane ze światem realnym, nie mają też uzasadnienia w kontekście;

lempart – *лемпард*;

libiscyt – *либисцит*;

mikrobot – *микробот*;

mutang - *мутанг* (*мутация* 'mutacja' + *танго* 'tango');

myżń – *ниличност* – neologizm bułgarski pod względem budowy można uznać za semantycznie ekwiwalentny polskiemu *myżń* (*my* + *jażń*), ponieważ można w nim wyróżnić elementy *ние* 'my' oraz *личност* 'osobowość'. Należy też wziąć pod uwagę fakt, że względy leksykalne uniemożliwiają utworzenie tego neologizmu w języku bułgarskim w sposób równie zręczny, jak to miało miejsce w polszczyźnie;

porodzistka (*poród* + *rekordzistka*) – *породьорка* (*породя* 'urodzić' + *рекордьорка* 'rekordzistka');

programucha – *програмуха*;

prokureterek – *прокумпютър* – w bułgarskim słowie widać silniejsze niż w polskim nawiązania do słowa o znaczeniu 'minikomputer', moim zdaniem dobrym ekwiwalentem

mógłby być leksem *прокуротърче;

prostytuanta – проституанта;

psychemia – психимия;

psychemikalia – психимикали;

psychemokracja – психимикрация;

psywilizacja – псивилизация;

psywilizacyjny – псивилизационен;

psywizja – псивизия;

psybunter – лъскобунтер – parę tę kwalifikuję do tej grupy, ponieważ polski neologizm stanowi kontaminację leksemów *psybuter* oraz *bunt*, zaś bułgarski – błędnie utworzonego *лъскобутер* 'psybuter' oraz *бунт* 'bunt';

recydacja – прецидив – w bułgarskim przekładzie tego neologizmu zamieniona została kolejność części składowych (*премедитация* 'premedytacja' + *рецидив* 'recydywa');

senteza – сънтезиране – bułgarski neologizm odpowiada ściśle polskiemu *sentezowanie, kongruentnym odpowiednikiem byłaby forma *сънтез(a);

sugierek – внушилка – zachodzi tu ekwiwalencja semantyczna, w języku polskim skontaminowane zostały leksemy *sugerować/sugestia* oraz *cukierek*, zaś w bułgarskim – *внушавам/внушение* 'sugerować/sugestia' oraz *пастилка* 'pastylka';

synkretyn - синкретен (*синтетичен* 'syntetyczny' + *кретен* 'kretyn');

synsekt – синсект;

terkopter – теракоптер – w bułgarskim przekładzie uległy zatarciu związki tego środka transportu z wydawanym przez niego dźwiękiem (*terkotać*), ich miejsce zajęły aluzje do materiału, z którego został zbudowany (*теракота* 'terakota');

wobot – вобот;

wstawańka – ставанчо – w obu wersjach tekstu mamy do czynienia z kontaminacją nazwy popularnej zabawki – *Wańka-wstańka* oraz *Иванчо-станчо*;

W bułgarskim tekście pojawiają się również następujące kontaminacje, odpowiadające polskim neologizmom utworzonym za pomocą innych środków słowotwórczych:

билтурат (prawdopodobnie *билки* 'zioła' + *препарат* 'preparat') – ten odpowiednik neologizmu *bylanki* zawiera elementy sugerujące, iż chodzi o bliżej nieokreślone preparaty ziołowe, czego nie można wywnioskować z polskiego tekstu;

гълтека (*гълтам* 'połykać' + *библиотека* 'biblioteka') – neologizm bułgarski odpowiada

polskiemu derywatowi sufiksalnemu *sięgarnia*;

действиждане (*действителност* 'rzeczywistość' + *виждане* 'widzenie') – mianem tym określony został zawód, którego przedstawiciele mają prawo oglądać rzeczywistość niezafałszowaną psychemikaliami. W oryginale odpowiada mu leksem *rzeczowidztwo*;

моравуняк (*морава* 'murawa' + *мравуняк* 'mrowisko') – w tej nazwie zwierzęcia skontaminowane zostały określenia wyglądu zewnętrznego zwierzęcia, oraz jego kształtu, przypominającego mrowisko. Odpowiada polskiemu *murawiec*, który to neologizm można traktować albo jako derywat sufiksalny od rzeczownika *murawa*, albo też jako kontaminację leksemów *murawa* oraz *leniwiec*;

фармацевтилице (*фармацевтичен* 'farmaceutyczny' + *училище* 'szkoła') – leksem odpowiada polskiemu neologizmowi *farmakopeum*;

яйцельон (*яйце* 'jajko' + *поцальон* 'listonosz') – człon pierwszy kontaminacji precyzuje zakres obowiązków pracownika, który w przyszłej epoce nie będzie przynosił poczty, lecz jajeczka. Odpowiada polskiemu złożeniu *jajkonosz*;

2.1.2. *Cyberiada*

cyberchaniol – *киберхангел*;

cyberber – *кибербер* – w przypadku tego neologizmu nie można zapominać o dodatkowych skojarzeniach, jakie wywołuje u czytelnika bułgarskiego (bg. przest. *берберин* – 'cyrulik, fryzjer');

cyberberys – *киберберис* - w przypadku tego neologizmu tłumaczka słusznie rozszyfrowała części składowe kontaminacji, co poświadcza załączony przez nią przypis²;

cyberiada – *кибериада*;

cybermatyzm – *киберматизъм*;

cybernantka – *кибернантка*;

cybernard – *кибернард*;

cybernator – *кибернатор*;

cyberner – *кибернер*;

cyberownica – *киберница* – w tekście polskim drugi człon kontaminacji jest wyraźnie zaznaczony (*czarownica*), w bułgarskim jest mniej widoczny (*вещица*), jednak umiejscowienie go w odpowiednim kontekście (którego ze względu na brak miejsca nie

2 Przypis ten brzmi: Киберберис – вероятно съчетание от “кибер” и “берберис” – вид растение с кисели червени плодове [Lem 1998: 232]

przytaczam) umożliwia poprawne odczytanie neologizmu;

degenerał – *дегенерал*;

elektrysta – *електрист*;

felicja - *фелисия* – pierwszym członem tej kontaminacji jest łaciński rzeczownik *felicitas* 'szczęście', drugim zaś rzeczownik *policja* / *полиция*. Desygnatem neologizmu są zaś 'jednostki porządkowe czuwające nad powszechnym szczęściem społecznym'. Na podstawie słownika języka bułgarskiego można wnioskować, że neologizm może być niejasny dla czytelnika bułgarskiego, jednak uważam, że w stopniu co najwyżej niewiele większym, niż dla czytelnika polskiego słowo *felicja*;

gigantor – *гигантор*;

hedomatyka – *хедоматика*;

intelektryk – *интелектрик*;

intelektryka – *интелектрика*;

komputerium – *компютериум* – polski leksem nawiązuje do *Megatherium*, olbrzymiego zwierzęcia ery kenozoicznej i oznacza 'olbrzymi komputer'. W języku bułgarskim ta łacińska nazwa funkcjonuje zarówno jako *мегатериум* jak też *мегатериум* – dlatego zastosowany przekład można uznać za kongruentny;

megator - *мегамор*;

ontogielnia – *онтогелня*;

smokoligon – *драколигон*;

wszechnocnik – *всесерник* – leksem ten został stworzony jako odbicie gry słów obecnej w tekście źródłowym (*wszechmocnik* zamieniony na *wszechnocnik*). W wersji bułgarskiej parę tę stanowią leksemy *всесилник* oraz *всесерник*. Zważywszy, że w przypadku tego drugiego zachowane zostają skojarzenia wydalnicze (bg. *сера* – pl. *srać*), sądzę, że można w danym przypadku mówić o pełnej kongruencji między analizowanymi elementami tekstu;

2.1.3. Powtórka

amateria – *аматерия*;

cerebellistyka – *церебелистика*;

chronda – *хронда*;

chronicja – *хрониция*;

osmotnik – *осмотник*;

2.2. Złożenie

W tym podpunkcie zanalizowane zostaną te z polskich kontaminacji omawianych utworów, którym w przekładzie odpowiadają złożenia.

2.2.1. Kongres futurologiczny

będzieje – *будеистория* – w polskim neologizmie element kontaminowany *-dzie-* jest wyraźnie zarysowany, podczas gdy w tekście bułgarskim zamiast kontaminacji mamy do czynienia ze złożeniem uciętego rzeczownika *будеще* 'przyszłość' oraz *история* 'historia';
cyburda – *кибербой* – zamiast zręcznej kontaminacji, obecnej w polskim oryginale, w tekście bułgarskim znajdujemy złożenie, pozbawione w dodatku nacechowania potocznego (słowo *burda* zostało oddane neutralnym stylistycznie leksemem *бой* 'bicie, bitwa, cios, lanie');

robitwa – *роботобитка* '*robotobitwa' – złożenia występującego w tekście przekładu nie cechuje podobna lekkość, jak kontaminacji obecnej w tekście polskim, zatarte też są związki tego słowa z leksemem *rybitwa*;

uroburojenie – *второфантому* '*drugofantomy, fantomy drugiego stopnia' – zarówno oryginał polski, jak i wersja przekładu oznaczają to samo, mianowicie 'złudzenia drugiego stopnia', jednak w przekładzie brakuje elementu fonicznego, polegającego na powtórzeniu blisko siebie grupy zgłosek *uro*;

wszechśmiot – *вселенобокдук* '*wszechświatośmiecici' – zamiast kontaminacji, w przekładzie pojawia się złożenie, semantycznie ekwiwalentne;

wysennik – *сьнекомпютър* '*snokomputer' – bułgarski odpowiednik zachowuje semantyczną ekwiwalencję, jednak jego budowa jest znacznie bardziej przejrzysta niż polskiego oryginału;

2.2.2. Cyberiada

archimądryta korony – *дворцов архимъдрец* – jak to zostało wskazane wyżej, w bułgarskim neologizmie zachowane zostały nawiązania do *mądrości* oraz człon *archi-*, jednak pominięte zostały nawiązania do *archimandryty*, moim zdaniem, stosunkowo łatwe do odwzorowania w tekście docelowym – *архимъдрим* stanowiłby według mnie kongruentny odpowiednik;

cybajadera – *кибербаядерка* – brak kongruencji polega na zastosowaniu złożenia zamiast kontaminacji, polskiemu *bajadera* odpowiada bułgarskie *баядерка*;

cybarchanioł – *киберархангел* – bułgarski neologizm nie jest kongruentny względem polskiego na skutek zastosowania zrostu zamiast kontaminacji, prawdopodobnie w celu

zwiększenia przejrzystości jego budowy. Niemniej sędzę, że leksem **кибархангел* byłby wystarczająco przejrzysty, a jego zastosowanie umożliwiłoby osiągnięcie kongruencji;
cybermata – *кибероръдие* – *оръдие* jest właściwym odpowiednikiem *armaty*, zaś brak kongruencji polega na zastosowaniu zrostu zamiast kontaminacji, pojawiającej się w tekście źródłowym;

cyberotoman – *кибереротоман* – brak kongruencji polega na zastosowaniu złożenia zamiast kontaminacji, pojawiającej się w tekście źródłowym;

cyberotyka – *кибереротика* – brak kongruencji polega na zastosowaniu złożenia zamiast kontaminacji, pojawiającej się w tekście źródłowym;

cyberumak – *кибержребец* – *жребец* ('нескопен породист кон за разплод', *ogier* (RNBE, V/97)) stanowi wystarczająco bliski ekwiwalent *rumaka*, zaś brak kongruencji polega na zastosowaniu zrostu zamiast kontaminacji, pojawiającej się w tekście źródłowym;

cyberyba – *киберриба* - brak kongruencji polega na zastosowaniu złożenia zamiast kontaminacji, pojawiającej się w tekście źródłowym;

cyblęda – *киберскитник* – polskiemu neologizmowi o znaczeniu 'cybernetyczny przybłęda' odpowiada bułgarski o znaczeniu 'cybernetyczny włóczęga, tułacz, wędrowiec'. Można więc mówić o zachowaniu ekwiwalencji semantycznej, zaś brak kongruencji polega na zastosowaniu zrostu zamiast kontaminacji, pojawiającej się w tekście źródłowym;

cyborgia – *кибероргия* – brak kongruencji polega na zastosowaniu złożenia zamiast kontaminacji, pojawiającej się w tekście źródłowym, w tekście bułgarskim nie ma również skojarzeń z *cyborgiem* (bg. *киборг*);

cybrat – *кибербрат* – brak kongruencji polega na zastosowaniu złożenia zamiast kontaminacji, pojawiającej się w tekście źródłowym;

cymberbał – *киберглупак* – pod względem semantycznym zachodzi ekwiwalencja pomiędzy 'cybernetycznym cymbałem' (tekst polski), a 'cybernetycznym głupcem'. Brak kongruencji polega zaś na zastosowaniu zrostu zamiast kontaminacji, pojawiającej się w tekście źródłowym;

dziwowiedowa – *чудовдовица* – neologizm w tekście docelowym stanowi tożsamy pod względem strukturalnym odpowiednik neologizmu polskiego, jednak utracone zostaje nawiązanie do mitologicznej *dziwożony* i słowiańskich wierzeń jako całości;

elektraj – *електрорай* – brak kongruencji polega na zastosowaniu złożenia zamiast

kontaminacji, pojawiającej się w tekście źródłowym;

Elektrybalt – *Електробалт/Електропоет* – w przekładzie ta nazwa maszyny poetycznej ('elektrycznego rybałta') występuje w dwóch wersjach, w obu przypadkach są to złożenia. Pierwsze z nich tłumaczy się jako 'elektryczny Bałt' (co jest, zapewne efektem błędnego odczytania neologizmu), drugie zaś jako 'elektryczny poeta';

elektrycerz – *електропицар* – brak kongruencji polega na zastosowaniu złożenia zamiast kontaminacji, pojawiającej się w tekście źródłowym;

rdzypoleć – *ръждосфера* – w budowie tego neologizmu tłumaczka nie rozpoznała właściwie nawiązania do potocznego leksemu *urwipoleć* 'psotnik, urwis', i przyjęła inne znaczenie *połcia*, a mianowicie 'kawalek, fragment'. Skutkiem tego w tekście docelowym mamy 'sferę rdzy', stosowaną jako wyzwisko;

sarmata – *старополяк* – kontekst jednoznacznie wskazuje, że dominującym skojarzeniem tego leksemu musi być *armata*, a nie *Sarmaci*. Z tego wynika, że zaproponowany przez tłumaczkę leksem, który można przetłumaczyć jako 'Staropolak' jest rozwiązaniem błędnym;

skurczymufa – *сгърчиманишон* – omawiany przykład wskazuje na tożsamość pierwszego członu złożenia, różnice powstają przy członie drugim. Mianowicie, bułgarski leksem *манишон* może mieć kilka znaczeń – w terminologii technicznej jest to 'nasuwka, złączka nasuwna' [Tech 1982: 414], 'калъф от каучук, тъкан или кожа, с който се покрива цилиндрична машинна част' [RNBE: IX/155], zaś w terminologii odzieżowej – 'принадлежност към женски тоалет за топлене на ръцете през зимата, направен обикновено от кожа във вид на торбичка с отвори от двете страни' [RNBE: IX/155]. Tym tropem najprawdopodobniej podążyła tłumaczka. Jednocześnie słowniki potwierdzają istnienie precyzyjnego odpowiednika polskiej *mufy* 'техн. Елемент, приспособление за постоянно или временно свързване на валове, тръби, стоманени въжета, кабели и под.' , i to w postaci kongruentnej – *муфа* [RNBE IX/770], [Tech 1982: 104]. Wydaje się więc, że dałoby się uniknąć tego przesunięcia skojarzeń z kręgu techniczno-elektronicznego w sferę odzieżową;

sprośliwka – *развратосливка* – w omawianej parze neologizmów mamy do czynienia z semantycznie zbliżonymi pojęciami *sprośny* (bg. *неприличен, непристоен, безсрамен*), oraz *разврат* (pl. *rozpusta, nierząd, zepsucie*). Na tle formalnym warto również zauważyć, że polska kontaminacja została oddana przez bułgarskie złożenie;

2.2.3. Powtórka

chronomocja – *хромотранспорт* – dosłownym polskim tłumaczeniem neologizmu z tekstu bułgarskiego byłby *chronotransport*, uważam również za w pełni możliwe kongruentne oddanie polskiego leksemu, w postaci **хрономоция*, który jednak, szczególnie drugi człon *-мoция*, mógłby być dla Bułgara mniej przejrzysty, niż dla czytelnika tekstu oryginalnego;

dziewokłęby – *девокълба* – neologizm bułgarski zupełnie dobrze oddaje strukturę polskiego, i znaczenie poszczególnych części składowych. Jednak nieuniknione jest zatarcie skojarzeń z przestarzałym wyrazem *dziewosłęby* '1. dawne wysłannik, który w imieniu starającego się o rękę dziewczyny prosił jej rodziców o zgodę na małżeństwo, a w wypadku pomyślnych swatów zostawał później starostą weselnym; 2. dawne swatanie, konkury, zaręczyny; 3. dawne pieśń weselna' [PSWP 1997: X/175-6];

gwałtomat – *гнетомат* – problem z odpowiednim przekładem tego neologizmu polega na tym, że stanowi on element gry słów, z wykorzystaniem drugiego neologizmu – *samogwałtomat*. Niestety, podobna gra słów jest niemożliwa do identycznego oddania w języku bułgarskim, ponieważ bułgarskie odpowiedniki polskich pojęć *gwałt* (*изнасилване*) i *samogwałt* (*онанизъм*) nie wykazują podobieństwa fonetycznego. Z tego względu można mówić jedynie o częściowej ekwiwalencji w przekładzie tej pary (bułg. *гнет* – '1. жестоко потисничество над много хора, над дадено общество от някаква власт; робство, терор; 2. душевна потиснатост, угнетеност, притесненост, предизвикани от някакво тежко изживяване, мъчително чувствао, мисъл и под.' [RNBE: II/235-6], człon drugi pochodzi od *автомат*), tym bardziej, że zatarciu ulegają skojarzenia ze sferą erotyki;

mózgowniczy – *мозькоконструктор* – polski neologizm stanowi kontaminację wyrazów *mózg* oraz *budowniczy*, natomiast bułgarski stanowi złożenie ich semantycznych ekwiwalentów w języku bułgarskim;

samogwałtomat – *самогнетомат* - problem z odpowiednim przekładem tego neologizmu polega na tym, że stanowi on element gry słów, z wykorzystaniem drugiego neologizmu – *gwałtomat* (patrz wyżej). Niestety, podobna gra słów jest niemożliwa do identycznego oddania w języku bułgarskim, ponieważ bułgarskie odpowiedniki polskich pojęć *gwałt* (*изнасилване*) i *samogwałt* (*онанизъм*) nie wykazują podobieństwa fonetycznego. Z tego względu można mówić jedynie o częściowej ekwiwalencji w przekładzie tej pary;

2.3. Zrosty

W tym podpunkcie omówione zostaną te z polskich kontaminacji omawianych utworów, którym w przekładzie odpowiadają zrosty.

2.3.1. Kongres futurologiczny

tyżń – *тиличност* – sytuacja jest podobna jak w przypadku neologizmu *myźń* (patrz wyżej). Neologizm bułgarski składa się ze zrosniętych części o znaczeniu *mu* 'ty' oraz *личност* 'istota, osobowość'.

2.3.2. Cyberiada

niesmok – *не-дракон* / brak – element gry językowej, bazującej na parze wyrazów *niesmak* – *niesmok* został za pierwszym razem oddany właśnie jako *nie-smok* (z jednoczesnym zatarciem gry językowej), natomiast za drugim został pominięty w tekście docelowym.

2.3.3. Powtórka

W bułgarskim przekładzie tego utworu brak jest kontaminacji oddanych poprzez zrost.

2.4. Zestawienie/fraza opisowa

2.4.1. Kongres futurologiczny

W bułgarskim przekładzie tego utworu brak jest kontaminacji oddanych poprzez zestawienie wyrazów lub frazę opisową.

2.4.2. Cyberiada

córogarlica – *дъщеря на гълъбицата* – w tekście polskim neologizm ten stanowi element gry językowej, stanowiąc opozycję do rzeczownika *synogarlica*, w tekście bułgarskim tłumaczka zdecydowała się na oddanie jej za pomocą frazy o znaczeniu 'córka gołębic' (jej parę stanowić będzie fraza o znaczeniu 'syn gołębia').

2.4.3. Powtórka

innota – *друго същество* / *различно същество* / *образуване* – neologizm stanowiący kontaminację słów *inny* oraz *istota* w tekście docelowym ma aż trzy różne wersje przekładu: 'inna istota', 'różna istota' oraz 'stworzenie' – żadna z form, pojawiających się w tekście bułgarskim nie jest neologizmem;

wbiegowisko – *прониквам се взаимно* - w tekście docelowym odpowiednikiem polskiego rzeczownika określającego 'zbiór istot' został bliski semantycznie czasownik o znaczeniu 'przenikać się nawzajem';

zgręz – *сигнал за обратен ход* / *сигнален контакт* – neologizm polski o bliżej niejasnej

budowie słowotwórczej i trudnym do ustalenia znaczeniu, w tekście bułgarskim występuje w dwóch wersjach, należących do języka literackiego – pierwsza ma znaczenie 'sygnał do skoku/suwu wstecznego/powrotnego' [Tech. 1982: 558], druga zaś 'kontakt sygnałowy';

2.5. Neologizm sufiksalny

W tym podpunkcie omówione zostaną te z polskich kontaminacji omawianych utworów, którym w przekładzie odpowiadają neologizmy sufiksalne.

2.5.1. Kongres futurologiczny

pucybuter – *лъскобутер* – słownik bułgarski nie notuje występowania słowa *бум* w znaczeniu 'but', a jedynie w takim przypadku mielibyśmy do czynienia z pełną ekwiwalencją, zastosowanie natomiast w bułgarskim przekładzie słowa homonimicznego z polskim rdzeniem, o znaczeniu 'udo, udziec' spowodowało zaciemnienie przekazu dla bułgarskiego czytelnika. Należy również zauważyć, że bułgarskim odpowiednikiem polskiego słowa *pucybut* jest *ваксаджия*. Dlatego trzeba interpretować bułgarski neologizm jako derywat sufiksalny, którego podstawa słowotwórcza jest efektem błędnego odczytania neologizmu polskiego;

sernapka – *сиренка* (bg. *сирене* – 'rodzaj białego sera') – bułgarski neologizm nie zawiera w swojej budowie elementów nawiązujących do *kanapek*;

purytacja – *пуританид* – odpowiednikiem kongruentnym byłby leksem *пуритациии*, jednak tłumacz zdecydował się na zastosowanie sufiksu *-ид*.

2.5.2. Cyberiada

druzgotaczka – *съкрушалка* (bg. *съкруша* – 'złamać, załamać') – w zakresie semantycznym oba neologizmy zachowują tożsamość, jednak w przypadku bułgarskiego zatarciu ulega element kontaminacji nawiązujący do *taczek*.

2.5.3. Powtórka

będziny – *бъдецини* - w tłumaczeniu udało się zachować nawiązanie do *przyszłości* (bg. *бъдеице*), jednak w przekładzie pewnemu zatarciu ulegają możliwe skojarzenia z takimi pojęciami jak *bździny* 'pospolicie: gazy wytwarzane w jelitach i wydalone na zewnątrz';

chronoratorium – *хронатор* – ponieważ najbardziej prawdopodobną podstawą kontaminacji polskiej jest wyraz *laboratorium*, kongruentnym przekładem bułgarskim powinien być neologizm **хронатория*.

2.6. Wyraz nie będący neologizmem

W tym podpunkcie omówione zostaną te z polskich kontaminacji omawianych utworów, którym w przekładzie odpowiadają leksemy nie będące neologizmami.

2.6.1. Kongres futurologiczny

krętyń – *превъртил* 'ten, który się przekręcił, obrócił' – w obu leksemach znajduje się element o znaczeniu 'kręcić, przekręcić się', w bułgarskim brakuje nawiązania do *kretyna*.

malwersacja – *малверсация* – w tekście bułgarskim kontaminacja została zneutralizowana przez zastosowanie leksemu o znaczeniu 'malwersacja'.

2.6.2. Cyberiada

bluźnierz – *богохулстване* – neologizm polski został zastąpiony istniejącym w zasobie leksykalnym wyrazem o znaczeniu 'bluźnienie (przeciw Bogu)';

bydelniczka – *кокиченце* – w tekście bułgarskim polski neologizm o niejasnym znaczeniu, stanowiący prawdopodobnie kontaminację słów *bydlę* oraz *mydelniczka* został przełożony jako 'mały przebiśnieg' i stanowi część rytmizowanej frazy *момиченце-кокиченце*. Zważywszy na to, że w tekście polskim neologizm pojawia się tylko jako element jednego z tytułów snów, wydaje mi się, że można uznać taki a nie inny przekład za udaną próbę rekompensacji, w zamian za frazy rytmizowane polskiego tekstu, których nie udało się przełożyć w analogiczny sposób;

kontemplaczki – *контемплации* – polski neologizm, który swoją budową nasuwa skojarzenia z wyrazem *kontemplacje*, w tekście bułgarskim został oddany właśnie za pomocą tego wyrazu;

pieczary-śmieciary, *piwnice-śmietnice* – *боклук* – polskie rytmizowane frazy zostały w tekście bułgarskim zneutralizowane za pomocą leksemu o znaczeniu 'śmieci'.

2.6.3. Powtórka

dlubokręt – *инструмент* – neologizm stanowiący kontaminację słów *dlubać* oraz *śrubokręt* został w przekładzie zastąpiony hiperonimem o znaczeniu 'narzędzie, instrument';

innota – *друго същество / различно същество / образување* – neologizm stanowiący kontaminację słów *inny* oraz *istota* w tekście docelowym ma aż trzy różne wersje przekładu: 'inna istota', 'różna istota' oraz 'stworzenie' – żadna z form, pojawiających się w tekście bułgarskim nie jest neologizmem.

2.7. Transkrypcja

W tym podpunkcie omówione zostaną te z polskich kontaminacji omawianych utworów, które w przekładzie zostały przetranskrybowane bez zachowania ekwiwalencji semantycznej, a często z jej całkowitym zatarciem.

2.7.1. *Kongres futurologiczny*

komposter – *компостер*;

komputer – *компунтер* – neologizm polski, na co wskazuje kontekst (ograniczona ilość miejsca nie pozwala go przytoczyć), nawiązuje do dawnego *komput* 'w Polsce XVII–XVIII w.: główne siły regularnej armii, utrzymywane przez skarb państwa' – skojarzenie to jest niedostępne czytelnikowi bułgarskiemu;

nierobot – *неробот* – w przekładzie nie jest jasne skojarzenie z rzeczownikiem *nierób*;

pederastwa – *педераства* – z łatwością dają się odnaleźć nawiązania do *pederastii*, jednak ważne kontekstowo elementy skontaminowanej nazwy ptaka (*pardwa?* [bg. *снежна яребица*], *kuropatwa?* [bg. *яребица*]) zostały zatarte;

tarleston – *тарлестон* – nawiązania do nazwy tańca zostały zachowane, jednak zatarcia uległ element nawiązujący do tarła 'bg. *изхвърляне на хайвера*';

trupeć – *трупец* – związki tego leksemu ze słowem oznaczającym 'trupa' pozostały w bułgarskim przekładzie, jednak zatarte zostały te, które łączyły go z pojęciem *rupieć* (bg. *вектория*);

2.7.2. *Cyberiada*

cybera – *кибера* – kontaminacja, niełatwa do rozszyfrowania nawet w tekście polskim (prawdopodobnie chodzi o 'cybernetyczną berę³'), dla czytelnika bułgarskiego jest zupełnie niezrozumiała i skojarzenia ograniczą się jedynie do parafrazy 'coś związanego z cybernetyką';

cyberbeć – *кибербец* – na skutek zastosowania transkrypcji, drugi człon kontaminacji staje się zatarty i czytelnik bułgarski nie ma możliwości rozszyfrowania skojarzeń z *berbeciem*;

cyberek – *киберек* – na skutek zastosowania transkrypcji, drugi człon kontaminacji staje się zatarty i czytelnik bułgarski nie ma możliwości rozszyfrowania skojarzeń z *oberkiem*, czy też jakimkolwiek tańcem w ogóle;

cybergaj – *кибергай* – na skutek zastosowania transkrypcji, drugi człon kontaminacji staje się zatarty i czytelnik bułgarski nie ma możliwości rozszyfrowania skojarzeń z *gajem*, czy

3 *bera* – odmiana gruszy; także: owoc tej odmiany (przypis M. F.)

też jakimkolwiek lasem w ogóle;

cybermaryna – *кибермарина* – po zastosowaniu transkrypcji polskiego neologizmu, czytelnik bułgarski będzie miał odmienne skojarzenia, niż czytelnik polski. Na bazie polszczyzny można interpretować ten neologizm jako kontaminację słów *cybernetyczny* i *ultramaryna*, względnie imienia – *Maryna*, natomiast bułgarskie słowo *марина* – oznacza '1. книж. военно-морският флот на една държава; 2. събир. диал. множество от стари и болнави овце, множество мариин заедно' [RNBE: IX/161];

cybernardyn – *кибернардин* – leksem o znaczeniu 'cybernetyczny bernardyn' został przetranskrybowany w tekście docelowym. Zatarło to ewidentne skojarzenia z psami, nasuwane przez kontekst. Wydaje się, że lepszym odpowiednikiem bułgarskim mogłyby być neologizmy **кибернар* lub **санкибер* (bg. *санбернар* – 'bernardyn');

elektrety – *електрет* – leksem o znaczeniu 'elektroniczne wety' w przekładzie zachował swoje brzmienie, jednak zatracił informacje o tym, że określany przezeń posiłek stanowił deser;

erotomańka – *еротоманка* – obecne w tekście polskim nawiązania do zwrotu *zażyć kogoś z mańki* w tekście bułgarskim ulegają zatarciu i leksem w przekładzie kojarzy się przede wszystkim z *erotomanem* i *erotomanią* (*еротоман*, *еротомания*, również: *еротичен маниак*);

katechnika – *катехника* – neologizm polski wywołuje skojarzenia z *katem*, wzmocnione dodatkowo przez kontekst („w *ścięcia i wycinanki*”), natomiast w tekście bułgarskim ten związek jest zupełnie zatarty, a pojawiające się skojarzenia z bułgarskim słowem *кат* 'warstwa; przest. piętro' może powodować konfuzję u czytelnika;

2.7.3. Powtórka

W przekładzie Kongresu futurologicznego brak jest kontaminacji, które zostałyby przetranskrybowane przez tłumaczkę.

2.8. Pomińcie

2.8.1. Kongres futurologiczny

W przekładzie *Kongresu futurologicznego* brak jest kontaminacji, które zostałyby pominięte przez tłumaczkę.

2.8.2. Cyberiada

W przekładzie *Cyberiady* brak jest kontaminacji, które zostałyby pominięte przez tłumaczkę.

2.8.3. Powtórka

chronania – brak – leksem określa jeden z uciążliwych skutków masowych podróży w czasie, zaś podstaw słowotwórczych tej kontaminacji należałoby się dopatrywać w greckim *ὁ χρόνος* 'czas', oraz *konanie* (lub ewentualnie - *onania*). Dlatego uważam, że możliwe byłoby przynajmniej częściowo adekwatne oddanie go za pomocą bułgarskiej konstrukcji w rodzaju **χροναγονии* lub * *хронанизъм* ;

cybernetik – brak – neologizm ten stanowi deminutivum dla niepoświadczonego w tekście leksemu **cybernet*, którego bułgarski ekwiwalent można uzyskać w drodze transkrypcji - **кибернет*. Deminutywnym zaś odpowiednikiem powinno być tedy **кибернетче*;

myślinność – brak – ponieważ polski leksem opiera swą budowę na rzeczowniku *roślinność* (bg. *растителност*), wydaje się, że na podobnej zasadzie powinien zostać utworzony jego bułgarski odpowiednik. Ze swej strony proponowałbym utworzenie neologizmu **мислителност*, który, choć nie w pełni kongruentny (nasuwa, niewystępujące w polskim oryginale skojarzenia z *myślicielem* [bg. *мислител*], to jednak w mojej opinii wystarczająco dobrze oddaje neologizm oryginalny;

ontojeść – brak – w języku bułgarskim istnieją terminy odpowiadające zarówno polskiemu *ontyczny* jak też i *rękojeść*, w związku z czym możliwe jest co najmniej ekwiwalentne oddanie oryginalnego neologizmu, ze swej strony proponuję **онтохватка/онтодръжка*;

pielgrzyb – brak – termin bardzo trudny do kongruentnego oddania w języku bułgarskim, a to ze względu na brak fonetycznych podobieństw pomiędzy leksemami *поклонник/пелигрим* 'pielgrzym' a *гъба* 'grzyb'.

W podsumowaniu pragnę pokazać statystykę, ilustrującą frekwencję poszczególnych rozwiązań translatorskich u poszczególnych tłumaczy:

Tytuł	Kontaminacja	Złożenie	Zrost	Zestawienie	Neologizm sufiksalny	Neutralizacja	Transkrypcja	Pominięcie	Łącznie
<i>Kongres futurologiczny</i> (tłum. Swetłana Petrowa)	45	6	1	0	3	2	6	0	63
<i>Cyberiad</i> (tłum. Swetłana Petrowa)	22	21	1	1	1	3	8	0	57
<i>Powtórka</i> (tłum. Lina Wasilewa)	5	5	0	4	2	2	0	5	23

Analizując zebrany materiał, dochodzę do wniosku, iż sposób oddania kontaminacji w przekładzie jest inny w każdym z analizowanych utworów. W *Kongresie futurologicznym* znaczna ich część została utworzona od internacjonalizmów, co w dużej mierze ułatwiło oddanie ich w podobny sposób w języku bułgarskim. W *Cyberiadzie* – dominują kontaminacje zawierające jako część składową przymiotnik *cybernetyczny*. Względy leksykalne, wynikające z różnic pomiędzy systemem polskim a bułgarskim sprawiły, iż w przekładzie przymiotnik ten był realizowany jako element złożenia jednostronnie motywowanego, w postaci *кубep-* - spowodowało to bardzo zauważalny wzrost frekwencji złożzeń wśród badanych odpowiedników.

Zupełnie inaczej wygląda rozkład użycia poszczególnych metod translatorskich w *Powtórce* – w porównaniu z pozostałymi utworami da się zaobserwować zdecydowanie częstsze wykorzystanie zestawień oraz – co jest bardzo charakterystyczne dla bułgarskiego przekładu tego utworu – pominięcie (ponad 20% przypadków – a wartość ta jest jeszcze wyższa dla pozostałych rodzajów neologizmów). Niewątpliwie dużą rolę gra tutaj zamiar autora, by dać czytelnikowi wrażenie obcości, niemożności zrozumienia tego, co jest opisywane. Osiąga on to przez zwiększenie frekwencji neologizmów i ograniczenie ich przejrzystości słotwórczej, zaś tłumaczka, stając przed tak trudnym zadaniem – w niektórych przypadkach skapitulowała.

Sądzę, iż powyższa analiza pozwala na wskazanie najczęściej stosowanych sposobów realizacji kontaminacyjnych neologizmów rzeczownikowych w bułgarskich przekładach utworów Stanisława Lema i wykazanie, że również na gruncie języka bułgarskiego

możliwe jest zastosowanie tego środka stylistycznego, choć niewątpliwie z mniejszą częstotliwością, niż ma to miejsce w tekstach oryginalnych.

Bibliografia

Teksty źródłowe

Lem 1972: Lem S., *Cyberiada*, Kraków.

Lem 1973: Lem S., *Głos pana. Kongres futurologiczny*, Kraków.

Lem 1979: Lem S., *Powtórka*, Warszawa.

Lem 1988: Лем С., *Повторение [в:] Избрани фантастични произведения в два тома*, t. 2, прев. Л. Василева, София, s. 184-230

Lem 1994: Лем С., *Конгрес по футурология*, прев. С. Петрова, София.

Lem 1998: Лем С., *Кибуриада. Събрани разкази*, t. 1, прев. С. Петрова, София.

Pozostałe:

[EJO 1999] - *Encyklopedia Językoznawstwa Ogólnego*, red. K. Polański, wyd. 2 popr. i uzup. Wrocław.

[GWJP 1999] - *Gramatyka współczesnego języka polskiego* red. R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel, wyd. 3 popr., Warszawa.

[PSWP 1997] - *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* red. H. Zgólkowa, Poznań.

[RNBE] - *Речник на българския език*, ред. К. Чолакова, София.

[Tech. 1982] - *Słownik techniczny polsko-bułgarski i bułgarsko-polski*, red. M. K. Bozgunow, J. Januszkiewicz, Warszawa.

Marcin Fastyn

NOUN CONTAMINATIONS IN BULGARIAN TRANSLATOLOGICAL PRACTICE ON THE BASIS OF *THE FUTUROLOGICAL CONGRESS* AND *THE CYBERIAD* BY STANISŁAW LEM

(Summary)

The main goal of this work was to check, how the Bulgarian interpreters deal with portmanteau neologisms in Stanisław Lem's grotesque works (*Cyberiada*, *Kongres*

futurologiczny, Powtórka). The research showed, that, in fact, the most popular strategies are to create portmanteaus, or, in many cases – also compounds. It also shows, that in the Bulgarian version of *Powtórka* a lot of omissions appear in the text, which is due to the author's intention of making the story being told, nearly impossible to understand for the reader. That resulted also with an impossibility of being properly understood by the interpreter.